

Barbara Matusiak

CZŁOWIEK – TWÓRCA KULTURY

Materiały multimedialne. CD-ROM
Poradnik metodyczny

I. Filmowe środki stylistyczne

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Część *Filmowe środki stylistyczne* odnosi się do filmu jako sztuki wielotworzywowej. Stąd tytuły: *Rzeczywistość przed kamerą* (dekoracje, kostiumy, aktor), *Środki operatorskie* (kolor, plany filmowe, ruchy i ustawienia kamery), *Montaż* (narracyjny i intelektualny). Te trzy działy tworzą swoisty prolog dla finalnego zagadnienia *Tworzenie znaczeń w filmie. Realizm filmowy*. Głównym celem prezentacji jest bowiem uświadomienie uczniom, iż – choć ważna jest umiejętność rozpoznawania środków wyrazu tworzących obraz filmowy – to wszystkie środki stylistyczne pełnią przede wszystkim funkcje semantyczne, tworzą ciągi znaczeń. Po zapoznaniu się z przygotowanymi materiałami multimedialnymi młodzież powinna rozumieć, na czym polega realizacja filmu oraz jakie środki stylistyczne i w jaki sposób kreują rzeczywistość w filmie.

Prezentacja nie ogranicza się do informacji i definicji, ale angażuje odbiorcę poprzez wprowadzenie fragmentów filmów (*Faraona* Jerzego Kawalerowicza, *Ucieczki z kina „Wolność”* Wojciecha Marczewskiego, *Popiołu i diamentu* Andrzeja Wajdy, *Wojny światów – następnego stulecia* Piotra Szulkina, *Korczaka* Andrzeja Wajdy, *Giuseppe w Warszawie* Stanisława Lenartowicza, *Cześć, Tereska* Roberta Glińskiego, *Paździelnika* Siergieja Eisensteina oraz *Trzeba zabić tę miłość* Janusza Morgensterna). Program pozwala na obejrzenie filmu w mniejszym okienku (wtedy widać również objaśnienia) lub w większym formacie (wystarczy kliknąć na ikonę powiększenia – pod ekranem, po prawej stronie). Pod ekranem, na którym wyświetla się film, znajduje się panel do sterowania odtwarzanym materiałem ze standardowymi przyciskami: start, stop, pauza, przewijanie do tyłu i do przodu, wyłączenie dźwięku i regulacja jego natężenia). Film można również przewijać poprzez przeciąganie myszą suwaka pokazującego postęp odtwarzania. Można go też zatrzymać w dowolnym momencie, by podyskutować o obejrzanych scenach, odwołać się do jakichś innych znanych uczniom przykładów. Można też wrócić do szczególnie ważnych scen czy ominąć coś, co w danym momencie nie jest przydatne. Pozwala to znaleźć czas na prowadzenie dialogu z młodzieżą, zorientowanie się, jakie są jej doświadczenia i wiedza w zakresie odbioru dzieł filmowych.

Istotne jest też to, że nauczyciel ma możliwość dość swobodnego korzystania z materiałów. Co prawda w spisie treści zagadnienia wyszczególnione powyżej składają się na jedną lekcję, ale prowadzący nie musi ich wszystkich przedstawić na jednych zajęciach. Może osobno zająć się:

- rolą dekoracji, kostiumów i aktora w tworzeniu rzeczywistości filmowej;
- funkcjami środków operatorskich;
- efektami ruchów i ustawień kamery (tematyka związana z rozdziałem *Film – medium i sztuka* podręcznika *Człowiek – twórca kultury*);
- tworzeniem znaczeń (odniesienie do podręcznikowego rozdziału *Narracja filmowa*);
- problemem narracji filmowej (kierując się kolejnością rozdziałów podręcznika *Człowiek – twórca kultury*, prowadzący może poświęcić mu osobną lekcję).

Nauczyciel może również przydzielić poszczególne zagadnienia grupom pracującym w pracowni komputerowej, np.: gr. I – *Rzeczywistość przed kamerą (dekoracje, kostiumy, aktor)*, gr. II – *Środki operatorskie (kolor, plany filmowe, ruchy i ustawienia kamery)*, gr. III – *Montaż (narracyjny i intelektualny)*; gr. IV – *Tworzenie znaczeń w filmie. Realizm filmowy*.

Warto również pomyśleć o ewentualności odmiennego potraktowania ostatniego rozdziału, dotyczącego realizmu filmowego. Nie powinien być on opracowywany poza kontekstem całej lekcji, ponieważ jego zrozumienie wymaga znajomości funkcji semantycznej poszczególnych chwytów artystycznych, co jest tematem pierwszych trzech działów. Można więc dopiero na koniec zastanowić się wspólnie z uczniami nad tym, dlaczego w filmie ważne jest budowanie wrażenia realizmu, jakie są relacje pomiędzy realizmem a umownością w kinie (patrz koniec omówienia).

Filmowe środki stylistyczne to dział CD-ROM-u, podczas którego realizacji nauczyciel może się posłużyć połączonym z komputerem projektorem multimedialnym i prowadzić lekcję, ilustrując ją oglądanymi wspólnie materiałami filmowymi.

Na początku lekcji multimedialnej pojawiają się fragmenty *Faraona* Jerzego Kawalerowicza, *Ucieczki z kina „Wolność”* Wojciecha Marczewskiego oraz *Popiołu i diamentu* Andrzeja Wajdy, które stanowią ilustrację dla rozważań o roli scenografii filmowej w kreowaniu obrazu świata (określenie miejsca akcji i jej czasu, charakterystyka postaci, wprowadzanie dodatkowych znaczeń podkreślanych przez kompozycję scen i kadrów oraz ruchy kamery – np. zarysowanie konfliktu pomiędzy bohaterami, podkreślenie hierarchii społecznej, charakteryzowanie sytuacji emocjonalnej bohatera, wprowadzenie wieloznacznej symboliki). Nauczyciel może po zakończeniu projekcji poprosić młodzież, aby – odnosząc się do znanych jej dzieł filmowych – wskazała inne funkcje scenografii bądź przywołała przykłady filmów, w których scenografia odgrywa podobną rolę jak w prezentowanych na lekcji przykładach.

W taki sam sposób prowadzący może postąpić w odniesieniu do kolejnych zagadnień. Problem roli kostiumów w kreowaniu rzeczywistości przed kamerą (umiejscowienie akcji w czasie, charakteryzowanie bohaterów, ich postaw, akcentowanie interpretacji sceny) jest ilustrowany fragmentami: *Wojny światów – następnego stulecia* Piotra Szulkina, *Korczaka* Andrzeja Wajdy, *Ucieczki z kina „Wolność”* Wojciecha Marczewskiego, *Giuseppe w Warszawie* Stanisława Lenartowicza. Kwestia kostiumu filmowego może stanowić klucz do ciekawej dyskusji o kinie, bo tu chyba uczniom nie zabraknie przykładów (choćby *Matrix*, *Ostatni samuraj*, *Przyczajony tygrys, ukryty smok*, *Władca pierścieni*), w którym rola tego środka stylistycznego wydaje się szczególnie istotna i łatwo zauważalna. To z kolei daje szansę na przejście do rozważań o funkcji charakteryzacji (ściśle zintegrowanej z rolą kostiumu) we współczesnym kinie.

Zagadnienie wpływu obsady aktorskiej na charakter rzeczywistości filmowej (aktor dramatyczny w roli komediowej, amator utożsamiający się z graną postacią) zilustrowano w prezentacji fragmentami filmów *Giuseppe w Warszawie* Stanisława Lenartowicza i *Cześć, Tereska* Roberta Glińskiego.

Ciekawe efekty może przynieść realizacja następującego projektu: uczniowie (zapoznani z treściami zawartymi na CD-ROM-ie i podzieleni na zespoły) przygotowują własne prezentacje na temat roli scenografii, kostiumu, charakteryzacji, obsady aktorskiej w kreowaniu rzeczywistości filmowej. Młodzież – w zależności od możliwości – mogłaby wykonać zadanie w formie multimedialnej, plakatowej bądź albumowej.

Dział *Środki operatorskie (kolor, plany filmowe, ruchy i ustawienia kamery)* rozwija konsekwentnie zagadnienie funkcji filmowych środków stylistycznych. Przedstawione tu kwestie ilustrowane są fragmentami filmów: *Korczak* Andrzeja Wajdy, *Wojna światów – następne stulecie* Piotra Szulkina, *Faraon* Jerzego Kawalerowicza. Po zapoznaniu się z prezentacją uczniowie powinni uzmysłwić sobie, że:

- kolor w filmie podkreśla realizm obrazowania, buduje kontrasty znaczeniowe, tworzy ciągłość montażu narracyjnego, łączy różne poetyki (np. estetyka kina czarno-białego w filmie kolorowym);
- plan filmowy buduje przestrzeń, określa kierunek ruchu postaci, charakter działania bohaterów, charakteryzuje bohaterów, unaczynia ich postawy, zachowania, mimikę, buduje kontrasty;
- ruchy i ustawienia kamery określają punkt widzenia bohaterów, interpretują rzeczywistość, budują perspektywę.

W części poświęconej planom filmowym znajduje się zadanie służące analizie kolejnych ujęć fragmentu filmu pod kątem wykorzystania różnych planów. To ćwiczenie dobrze byłoby potraktować jako wstęp do dalszej pracy. Nauczyciel może się umówić z uczniami na obejrzenie dowolnie wybranego filmu i poprosić ich o zastanowienie się, jaką rolę grają w nim: kolor, plany filmowe i ustawienia kamery. Pozwoli to przeprowadzić ciekawą dyskusję na temat filmu jako sztuki obrazów. Interesujące efekty przyniesie też wykonanie przez uczniów zadania 6 z 183 strony podręcznika. Młodzież podzielona na zespoły może także zainscenizować i nagrać jakąś scenkę, a następnie zaprezentować i omówić swój projekt, wykorzystując wiedzę na temat stylistycznych środków filmowych.

Powyzsza problematyka powiązana jest w prezentacji z zagadnieniem montażu narracyjnego i montażu intelektualnego (w podręczniku ta kwestia pojawia się w osobnym rozdziale *Narracja filmowa*). Do zilustrowania tematu posłużono się fragmentami: *Korczaka* Andrzeja Wajdy, *Ucieczki z kina „Wolność”* Wojciecha Marczewskiego i *Października* Siergieja Eisensteina. Uczniowie po zapoznaniu się z materiałami powinni umieć wyjaśnić, jakie funkcje pełnią montaż narracyjny (budowanie ciągłości akcji, łączenie różnego typu ujęć, tworzenie przestrzeni i czasu filmowego, określanie relacji pomiędzy bohaterami, charakteryzowanie ich postaw) i montaż intelektualny (budowanie interpretujących rzeczywistość skojarzeń) oraz rozróżnić te dwa typy montażu. Tę część prezentacji kończy zadanie dla uczniów, którzy mają odnaleźć współczesne przykłady zastosowania montażu intelektualnego (np. w reklamach czy teledyskach) i określić jego funkcję. Warto zauważyć możliwości, jakie otwiera przed nauczycielem ta praca domowa. Jej przygotowanie stanowi znakomitą podstawę do dyskusji choćby na tematy: możliwości manipulowania odbiorcą za pomocą narracji filmowej wykorzystanej w reklamie; przenikania się sztuk we współczesnej kulturze masowej; teledysku jako nowej dziedziny sztuki popularnej. Nauczyciel może zachęcić uczniów, by dowiedzieli się czegoś więcej o montażu. Powinien wtedy postawić im konkretne pytania, np.: Co oznaczają określenia: montaż twardy, montaż miękki, montaż szybki, montaż wolny? Wyjaśnijcie te terminy, odwołując się do konkretnych przykładów. Jaki jest związek pomiędzy typem montażu a charakterem ujęć? Omówcie tę kwestię w oparciu o przykłady wybranych przez was filmów. Warto podpowiedzieć uczniom, z jakich źródeł mogą korzystać, przygotowując prezentację (np. Mirosław Sobański, *Analiza montażu filmowego* na stronie www.recenzje.pl/12montaz.html; Ewelina Nurczyńska-Fidelska, Barbara Parniewska, *Filmowe analizy i interpretacje w szkole*, PWN, Warszawa–Łódź 1993; Ewelina Nurczyńska-Fidelska, Piotr Sitarski, *Interpretacja dzieła filmowego. Teoria i praktyka*, Łódź 1995; Jon Carey, *Konwencje i znaczenia w filmie*, „Kino”, 1985/3).

Prezentację na temat filmu zamyka część *Tworzenie znaczeń. Realizm filmowy*. Ilustrację zagadnienia stanowią fragmenty filmów *Cześć, Tereska* Roberta Glińskiego i *Trzeba zabić tę miłość* Janusza Morgensterna. Po obejrzeniu materiałów uczniowie powinni umieć określić, jakimi sposobami wywołuje się w filmie wrażenie realizmu (np. rezygnacja z koloru, ścieżka dźwiękowa oparta na umowności, operowanie ujęciami i przeciwujęciami lub

długim ujęciem z przebitkami i małą głębią ostrości, co pozwala obserwować zdarzenia z punktu widzenia obserwatora). Dobrze byłoby zamknąć cykl zajęć o filmie dyskusją punktowaną na temat: Czy film naprawdę tworzy realistyczne obrazy świata? Jaka jest relacja pomiędzy prawdą obrazu a jego umownością?

Miejsce i formy realizacji tematu zawartego w prezentacji multimedialnej w zaplanowanym cyklu kształcenia

Materiały multimedialne obejmujące tematykę związaną z teorią filmu są ściśle związane z dwoma pierwszymi rozdziałami części *Film* podręcznika *Człowiek – twórca kultury* oraz z towarzyszącymi im scenariuszami lekcji. Dla pozostałych rozdziałów podręcznika dotyczących filmu tworzą one niezbędną bazę terminologiczną i dają jednocześnie możliwość skonfrontowania teorii i jej praktycznego zastosowania w analizie odpowiednio dobranych fragmentów filmowych.

Zarówno nauczyciel, który ma możliwość swobodnego skorzystania z pracowni komputerowej, jak i ten, który ma z tym trudności, stoi przed pytaniem, kiedy wprowadzić temat zawarty na CD-ROM-ie w zaplanowany cykl kształcenia. Od pracy z prezentacją multimedialną można rozpocząć cały cykl zajęć z filmu. Ma się wtedy gwarancję, iż uczniowie będą czytali ze zrozumieniem podręcznik oraz sprawnie wykonywali ćwiczenia zaplanowane w scenariuszach zajęć lekcyjnych. Później, zamiast wyjaśniać terminy i pojęcia, można przejść od razu do zadań aktywizujących uczniów.

Równie sensowny wydaje się wariant, kiedy program multimedialny stanie się sposobem na ugruntowanie i powtórzenie wiedzy zdobytej na pierwszych lekcjach związanych z teorią filmu.

Materiał ten pozwala również stworzyć podstawę dyskusji na temat technicznych warunkowań kina i wynikających z nich możliwości nadawania znaczeń dziełu filmowemu (np. semantyczna rola koloru czy planów filmowych). Dzięki rzeczowej rozmowie prowadzący może się zorientować, jakie filmy uczniowie oglądają i co potrafią o nich powiedzieć. Zdobyte informacje zainspirują nauczyciela do wprowadzenia ewentualnych korekt czy wzbogacenia o nowe treści scenariuszy lekcji związanych z gatunkami filmowymi lub adaptacjami.

Analiza materiałów multimedialnych daje też trzecią możliwość – przedstawienia kolejnych wątków na odrębnych jednostkach lekcyjnych, czego niewątpliwą zaletą jest praktyczne pogłębienie oraz poszerzenie analizy problematyki filmowej, z reguły bardzo interesującej dla uczniów.

Trzeba jeszcze raz mocno podkreślić, że jeżeli nauczyciel nie ma dostępu do pracowni komputerowej, może polecić uczniom zapoznanie się z określonym fragmentem prezentacji w ramach pracy pozalekcyjnej, a potem na zajęciach przedyskutować poruszane zagadnienia.

II. Konwencje telewizyjnych programów informacyjnych

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Ta część w dużej mierze stanowi rozwinięcie treści z podręcznika dotyczących konwencji programów informacyjnych. Nieocenionym wsparciem są prezentacje fragmentów *Wiadomości* z 26 i 28 marca 2004 r. Aktywne oglądanie materiałów staje się tu warunkiem poszerzenia i zweryfikowania posiadanej wiedzy. Odtwarzany materiał filmowy jest na bieżąco komentowany – teksty pojawiają się na ekranie sukcesywnie – w trakcie lub po obejrzeniu danego fragmentu (nawigację umożliwiają ikony: *kontynuuj odtwarzanie, odtwórz kolejny materiał, wróć do poprzedniego materiału*).

Uczeń, po zapoznaniu się z materiałami multimedialnymi, powinien umieć:

- wskazać cechy charakterystyczne dla programu informacyjnego;
- wyjaśnić, co to jest news;
- wytłumaczyć, w jaki sposób konwencja programu wpływa na postawę widza.

Realizacja tych celów pozwoli młodzieży dobrze przygotować się do dyskusji o roli telewizji (przewidzianej w scenariuszach lekcji wiedzy o kulturze *Człowiek – twórca kultury*).

Podobnie jak w przypadku innych lekcji zawartych w materiałach multimedialnych, tak i tu nauczyciel może przerywać prezentację w wybranym momencie, by pobudzić młodzież do dyskusji czy poprosić o przywołanie innych przykładów zastosowania podobnej konwencji w oglądanych programach informacyjnych. Natomiast niewskazane jest selektywne traktowanie materiału. Uczniowie powinni poznać wszystkie cechy programów informacyjnych, tym bardziej że treści omawianej lekcji są bardzo zwarte i skondensowane.

W części wprowadzającej, na pierwszym ekranie pojawia się definicja „audycji informacyjnych”, omówienie pełnionych przez nie funkcji oraz wyjaśnienie, w jaki sposób traktują je nadawcy i odbiorcy. Można to potraktować jako punkt wyjścia do rozmowy o tym:

- czym są programy informacyjne dla uczniów i ich rodzin;
- jakie audycje oglądają najczęściej i dlaczego wybierają właśnie te, a nie inne;
- czy w ich domach traktuje się te audycje jako wiarygodne źródło wiedzy o świecie.

Autor tej części zadaje pytanie: „Jak informacja staje się newsem?”. By na nie odpowiedzieć, definiuje termin „news” i określa, jakie warunki powinien on spełniać. Zadaniem ucznia jest obejrzenie w całości dwóch zawartych w materiałach newsów i zastanowienie się nad ich konstrukcją. Nauczyciel może na tym etapie prezentacji poprosić młodzież o próbę sprecyzowania swoich pierwszych spostrzeżeń. Warto przy tej okazji poruszyć też temat układu przedstawianych w audycjach treści. Te początkowe wnioski trzeba zapisać na tablicy albo na kartonie, aby w trakcie lekcji multimedialnej można było je zweryfikować i wzbogacać.

Następnie młodzież powinna krok po kroku przeanalizować konwencje, które przyjmuje się jako standard przy tworzeniu newsów, i zrozumieć, jakimi środkami przekształca się informację w news. Cechy poddane oglądowi to: świeżość informacji (kwestie odpowiedniego doboru słownictwa i tworzywa); odnoszenie się do elit (wzrost atrakcyjności newsa dzięki wprowadzeniu znanej i budzącej emocje postaci); negatywny i zaskakujący charakter informacji (alarmistyczny ton, funkcja sloganu „z ostatniej chwili”, odstępstwa od zasady „niespodzianki”). W obrębie tej części znajduje się także omówienie elementów, które składają się na styl programów informacyjnych (podział tematyczny, realizm telewizyjny, prezentacja wielu punktów widzenia, konwencje dramaturgiczne). Zadanie uczniów polega tu na przeanalizowaniu:

- jak układ i kolejność wiadomości w newsie wpływają na interpretację rzeczywistości (sugerowanie znaczenia i sposobu odczytania);
- w jaki sposób buduje się realizm telewizyjny (odbiorca jako uczestnik audycji, wspólna przestrzeń pomiędzy odbiorcą i nadawcą, eksponowanie kulisów realizacyjnych, jakość i rodzaj materiału zdjęciowego jako sposób poświadczenia rzetelności komentarza, obecność reportera na miejscu wydarzeń i wprowadzanie wiadomości z ostatniej chwili);
- jak w informacji buduje się obraz konfliktu i czemu to służy;
- konwencji dramaturgicznych (umieszczanie punktu kulminacyjnego na początku relacji, przypisanie poszczególnym osobom określonych ról, sposoby podkreślenia pełnionej roli).

Lekcja multimedialna zawiera bardzo interesujące ćwiczenie, które aktywizuje uczniów. Jego celem jest unaocznienie młodzieży, że niektóre zdjęcia nie pełnią wcale funkcji informacyjnej. Służy temu prezentacja fragmentu wiadomości z wyłączonym dźwiękiem. Ćwiczenie to może inspirować do podjęcia kolejnych. Podzielona na grupy młodzież może na przykład przygotować w domu nagrania fragmentów wybranych programów informacyjnych, zawierających różnego typu materiał zdjęciowy. Na lekcji zostaną one zaprezentowane bez fonii, a oglądający spróbują odgadnąć, jaki problem ilustrują zdjęcia. Oczywiście każda grupa zakończy swą prezentację odtworzeniem audycji z włączonym dźwiękiem. To ćwiczenie, o dość ludycznym charakterze, może spełnić ważną funkcję – uzmysłowi bowiem, jak manipuluje się widzom poprzez obraz telewizyjny.

Nauczyciel ma parę możliwości, by sprawdzić, w jakim stopniu młodzież opanowała zaprezentowany materiał. Jedną z nich daje mu sam program multimedialny. Na koniec lekcji uczniowie mają bowiem do wykonania zadanie. Polega ono na określeniu ról występujących w podanych newsach postaci (także tych, które tylko pojawiają się na ekranie, ale nic nie mówią). Innym pomysłem może być skonfrontowanie zaprezentowanych w lekcji multimedialnej materiałów z innym nagraniem programu informacyjnego. Zadaniem uczniów byłoby wskazanie w takim materiale zarówno konwencjonalnych, jak i zaskakujących, niestandardowych cech programu informacyjnego.

Miejsce i formy realizacji tematu zawartego w prezentacji multimedialnej w zaplanowanym cyklu kształcenia

Treści zawarte w materiałach multimedialnych bezpośrednio nawiązują do wiadomości z podręcznikowego rozdziału (konwencje programów informacyjnych, realizm telewizyjny) i pewne jego wątki traktują bardziej szczegółowo.

Zajęcia z CD-ROM-em można przeprowadzić przed zadaniem domowym zapisanym w scenariuszu lekcji wiedzy o kulturze (uczniowie w domu badają program telewizyjny, analizują ramówki, zajmują się m.in. podobieństwami i różnicami treściowo-stylistycznymi wybranych programów informacyjnych), dzięki czemu młodzież będzie lepiej przygotowana do zadania, a jej refleksje będą bardziej rzeczowe.

Wygodniej byłoby lekcję z programem multimedialnym zrealizować w szkole, w pracowni informatycznej (przy osobnych stanowiskach komputerowych albo z wykorzystaniem projektora multimedialnego), bo daje to oczywistą możliwość przedyskutowania materiału. Uczniowie mogą jednak pracować również na domowych komputerach czy w szkolnej kafejce internetowej. W takim przypadku nauczyciel na lekcji porozmawia z klasą o jej wrażeniach i refleksjach i poleci wykonanie wyżej opisanego zadania (analizę programów informacyjnych różnych stacji) w domu.

Interesujące efekty (stymulujące dyskusję na temat roli telewizji) mogłoby dać podzielenie klasy na grupy. Każdy zespół przygotowałby analizę wybranych newsów emitowanych przez jakąś stację (np. gr. I – I program TVP, gr. II – TVN, gr. III – POLSAT, gr. IV – TRWAM). Na lekcji zespoły skonfrontowałyby swoje spostrzeżenia i ustaliły wspólne

wnioski. Trudno o lepszą ewaluację zrozumienia treści dydaktycznych zawartych w programie multimedialnym. Możliwy jest także inny wariant. Uczniowie, wspomagając się tylko wiadomościami z podręcznika, intuicyjnie przeprowadzają swoje analizy newsów, a potem dzięki materiałom multimedialnym przybliżają sobie to zagadnienie. Reszta zajęć będzie przebiegać tak, jak w powyższej propozycji. Ten wariant ma zaletę działania spontanicznego, które może prowadzić do autonomicznych odkryć – prawdopodobnie ciekawych, bo nieprzewidzianych.

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Część *Teatr i świat widowisk* nawiązuje do podręcznikowego rozdziału *Miejsce teatralne, czyli teatr w społeczeństwie, społeczeństwo w teatrze*. Jest zorganizowana tak, aby maksymalnie uaktywnić ucznia. Opisane typy teatru zostały zilustrowane materiałami filmowymi: tradycyjny teatr pudełkowy pokazany jest na przykładzie Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, koncepcje teatru ubożego przedstawia sam Jerzy Grotowski, teatr środowiskowy ilustrują fragmenty spektakli: *Tragiczne dzieje Doktora Faustusa* w reżyserii Jerzego Grotowskiego, *Dziady* w inscenizacji Konrada Swinarskiego oraz *Arka Teatru Ósmego Dnia*. Dobrze byłoby, gdyby nauczyciel do zaprezentowania tej lekcji mógł posłużyć się projektorem multimedialnym. Młodzież może też pracować przy oddzielnych, wyposażonych w słuchawki, stanowiskach komputerowych.

Uczeń po zapoznaniu się z materiałami dydaktycznymi powinien:

- wyjaśnić, na czym polega specyfika teatru jako dziedziny sztuki;
- określić, czym charakteryzują się różne typy teatru;
- objaśnić funkcje, jakie mogą pełnić w przedstawieniu widzowie.

Początek prezentacji multimedialnej ma charakter informacyjny. Tekst wyjaśnia, że znamiona widowiskowości czy teatralności noszą także zdarzenia codzienne; wyodrębnia formy widowisk (religijne, obrzędowe, polityczne, sportowe, powszednie, towarzyskie, rozrywkowe, reklamowe, okazjonalne). Pod tekstem znajduje się zadanie dla młodzieży: „Zastanów się, co odróżnia przedstawienie teatralne od innych form widowisk. Uwzględnij takie aspekty, jak: przypadek, powtórzenie, historia, mit, czas rzeczywisty – czas fikcyjny, maska, przemiana”. Jest to dobry moment, aby porozmawiać z uczniami o różnych typach widowisk, dać im możliwość podzielenia się refleksjami i spostrzeżeniami na ten temat. Jeżeli prowadzący dysponuje czasem, może poświęcić owemu zagadnieniu całe zajęcia lekcyjne. Młodzież pracuje wtedy w zespołach, które określają, co wyróżnia poszczególne typy widowisk (wymienionych powyżej), a potem, w trakcie prezentacji wyników prac grupowych konfrontują i ewentualnie weryfikują swoje spostrzeżenia. Jeżeli czasu jest mniej, nauczyciel może podzielić klasę na grupy i zadać to ćwiczenie do domu.

Lekcję multimedialną można przeprowadzić, przechodząc przez kolejne ekrany przy użyciu przycisku *Dalej* lub wybierając jeden z trzech tematów wyszczególnionych na pierwszym ekranie (kliknąć można na aktywne podpisy lub ilustracje dotyczące poszczególnych części). Kolejne jej działy prezentują różne sposoby kształtowania przestrzeni scenicznej. Każdy dział opatrzony jest komentarzem i materiałami ilustracyjnymi. Zdjęcia można powiększać (klikając na nie myszą), a pod każdym okienkiem z filmem znajduje się panel do sterowania odtwarzanym materiałem, co ułatwia uczniom prowadzenie notatek, a nauczycielowi umożliwia zainicjowanie dyskusji w dogodnym momencie lekcji.

Po zapoznaniu się z materiałami uczniowie powinni umieć wykonać zadanie znajdujące się na ostatnim ekranie, czyli scharakteryzować usytuowanie widza w przedstawieniach: *Tragiczne dzieje doktora Faustusa*, *Dziady*, *Arka*. Uczniowie cofają prezentację, oglądają ponownie fragmenty filmów i, przypominając sobie wskazany w ćwiczeniu materiał, wykonują notatki. Prowadzący może zadać uczniom także dodatkowe pytania: Czy byliście kiedyś na przedstawieniu, którego przestrzeń sceniczna była podobnie zaaranżowana? Jaka przestrzeń sceniczna najbardziej się wam podoba i dlaczego? W jakiej sytuacji stawia widza i czy przypisuje mu jakąś rolę?

Materiały archiwalne zgromadzone w lekcji dotyczą ważnych wydarzeń i postaci związanych z polskim teatrem. Jeżeli lekcja odbywa się w pracowni wyposażonej w dostęp do internetu, nauczyciel może poprosić, aby młodzież dowiedziała się czegoś więcej

o Jerzym Grotowskim, Konradzie Swinarskim i Teatrze Ósmego Dnia. Zadanie to młodzież może również wykonać jako pracę domową. Pozwoli ono poszerzyć i pogłębić wiedzę zdobytą na lekcji.

Kolejne zadanie odnosi się do fragmentu filmu Jerzego Hoffmana *Pamiętka z Kalwarii* umieszczonego na ostatnim ekranie. Po obejrzeniu filmu i fotosów oraz po przeczytaniu komentarza uczniowie mają określić role uczestników misterium w Kalwarii Zebrzydowskiej. Warto w tym miejscu wrócić do dyskusji przeprowadzonej na początku zajęć i zastanowić się, jak w świecie widowisk umiejscowić tego typu wydarzenia oraz w jakim stopniu nasze codzienne życie przybiera formę teatralną.

IV. Inscenizacja dramatu

Cele i założenia lekcji multimedialnej.

Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Druga lekcja teatralna nawiązuje do treści zawartych w rozdziałach podręcznika: *Sztuka inscenizacji* oraz *Postać sceniczna*. Ze względu na bogaty materiał audiowizualny wskazane byłoby użycie na zajęciach projektora multimedialnego, ale – podobnie jak w innych wypadkach – możliwa jest także praca uczniów w pracowni komputerowej.

Uczeń po zakończeniu lekcji powinien umieć:

- zdefiniować termin „inscenizacja”;
- wyjaśnić, jakie są fazy przygotowania inscenizacji;
- określić, jaka jest relacja pomiędzy rolą a postacią sceniczną;
- scharakteryzować różne konwencje prezentacji postaci scenicznej.

Pierwsza część lekcji poświęcona jest przygotowaniom do wystawienia spektaklu, wprowadzona tu zostaje definicja inscenizacji. Przedstawiony w tej części materiał filmowy z przygotowań do wystawienia *Dziadów* Adama Mickiewicza w Teatrze Starym w Krakowie ilustruje kolejne etapy pracy: próbę czytaną, sytuacyjną i generalną. Każdy fragment jest opatrzony odautorskim komentarzem. Po zakończeniu tej części lekcji nauczyciel może rozdać uczniom wybrany przez siebie tekst i poprosić o zasymulowanie poszczególnych etapów pracy nad przygotowaniem inscenizacji (powinien to być krótki fragment utworu już znanego uczniom – wtedy łatwiej będzie o koncepcję inscenizacyjną).

Druga część lekcji poświęcona jest w całości postaci scenicznej i ma na celu wyjaśnienie i unaocznienie znaczenia terminów: rola (punkt wyjścia aktora), postać sceniczna (punkt dojścia aktora – opracowanie sposobu mówienia i poruszania się bohatera, jego relacji z innymi postaciami), dialog dramatyczny, monolog, interakcja (partnerowanie, współgranie). Ekran wstępny, zawierający definicje tych terminów, kończy zadanie dla uczniów, którzy mają scharakteryzować podobieństwa w sposobie rozegrania sceny zaprzędania duszy z *Tragicznych dziejów doktora Faustusa* Christophera Marlowe’a w reżyserii Jerzego Grotowskiego oraz sceny egzorcyzmów z *Dziadów* Adama Mickiewicza w inscenizacji Konrada Swinarskiego. Po obejrzeniu fragmentów nauczyciel prowadzi dyskusję z młodzieżą, szczególną uwagę poświęcając omawianym zagadnieniom. Warto zapytać uczniów:

- czy możliwe jest zbudowanie przekonującej postaci scenicznej bez współpracy z zespołem;
- czy osobiste doświadczenia aktora mogą być mu pomocne w kreowaniu postaci scenicznej, czy – przeciwnie – stanowią przeszkodę w uwiarygodnieniu bohatera;
- dlaczego tak ważne w pracy nad rolą jest opracowanie nie tylko sposobu mówienia tekstu, ale i gestu oraz mimiki.

W dalszej części lekcji oglądamy fragment filmu dokumentalnego „Szatnia” Tadeusza Kantora w realizacji Krzysztofa Miklaszewskiego, w którym założyciel Teatru Cricot 2 opowiada o swojej koncepcji postaci scenicznej (brak obowiązku zachowywania zasady życiowego prawdopodobieństwa – człowiek o świadomości rekwizytu: deski, kółek, drzwi). Ponieważ jakość dźwięku nie jest najlepsza, to jednocześnie słowa Kantora pojawiają się w postaci tekstowej po lewej stronie ekranu. Oglądając film, uczniowie zapoznają się z prezentowanymi typami postaci-przedmiotu. Nauczyciel może teraz zatrzymać prezentację multimedialną i poprosić młodzież o wykonanie bardzo prostego ćwiczenia dramowego, które przybliży sposób myślenia Tadeusza Kantora. Uczniowie zamykają oczy, oddychają swobodnie, we własnym rytmie. Prowadzący prosi ich, żeby każdy z nich wyobraził sobie siebie jako jakiś przedmiot, określił, co się z nim, jako przedmiotem, dzieje, gdzie się znajduje, jak jest traktowany i co odczuwa. Potem wskazane przez nauczyciela osoby opowiadają o tym doświadczeniu. Po zakończeniu zadania prowadzący prosi uczniów, aby przedstawili swoje opinie na temat propozycji artystycznej Tadeusza Kantora.

Na kolejnym ekranie zagadnienie różnych konwencji prezentacji postaci scenicznej zostaje rozwinięte i zilustrowane trzema ciekawymi przykładami (postać karykaturalna, postać jako zbiorowość, postać na podobieństwo lalki z wosku).

Prezentację kończą kwestie aktorskiej interpretacji i realizacji roli oraz zadania dla uczniów. Pierwsze z ćwiczeń wymaga sięgnięcia do podręcznika. Młodzież ma zapoznać się z trzema najważniejszymi koncepcjami gry aktorskiej w XX w.: Konstantego Stanisławskiego („wczuwanie się” w rolę), Bertolta Brechta (gra „z dystansem”), Jerzego Grotowskiego („akt całkowity”). Nauczyciel może to ćwiczenie zadać jako pracę domową, a na następnych zajęciach poprosić uczniów o przedstawienie zdobytych informacji i o odniesienie ich do materiału filmowego. Młodzież odpowiada na pytania: Które koncepcje znalazły odzwierciedlenie w poznanych wcześniej fragmentach inscenizacji? W jaki sposób te odniesienia się uwidaczniają? Która z koncepcji sztuki aktorskiej jest wam najbliższa i dlaczego? Drugie zadanie polega na porównaniu gry Zbigniewa Cynkutisa w roli Faustusa oraz gry Tadeusza Łomnickiego w roli Arturo Ui. Uczniowie mają wziąć pod uwagę sposób posługiwania się ciałem i operowania głosem (intonowanie odgłosów natury oraz naśladowanie dźwięku zdeformowanego przez megafon), uwzględnić kostium i charakterystykę. Prowadzący po zakończeniu tego zadania powinien zapytać uczniów o ich opinie o grze omawianych aktorów oraz przeprowadzić dyskusję o uwarunkowaniach odbioru danej koncepcji roli przez widzów. Ostatnie ćwiczenie wymaga porównania zbiorowych scen procesji – korowodu w *Akropolis* oraz *Umarłej klasie*. Uczniowie uwzględniają też jako materiał pomocniczy procesję pasyjną z Kalwarii Zebrzydowskiej. Młodzież może pracować indywidualnie, wykonując po kolei każde z ćwiczeń, lub podzielona na zespoły, którym prowadzący przydziela poszczególne zadania. Niezależnie od przyjętej formy pracy ważne jest, aby na forum całej klasy przedyskutować wnioski wynikające z realizacji zadań, zweryfikować ewentualne potknięcia interpretacyjne bądź poszerzyć i pogłębić wnioskowanie.

Miejsce i formy realizacji tematu zawartego w prezentacji multimedialnej w zaplanowanym cyklu kształcenia

Treść lekcji pierwszej winna stanowić swoisty wstęp do rozdziału podręcznika *Miejsce teatralne, czyli teatr w społeczeństwie, społeczeństwo w teatrze* i powiązanego z nim scenariusza lekcji, który wymaga od uczniów charakteryzowania różnych przestrzeni scenicznych i określania związanych z owymi przestrzeniami sposobów odbioru sztuki teatralnej przez widza. Mówienie o teatrze „na sucho”, bez wsparcia obrazem teatralnym, wydaje się zajęciem jałowym. Bez wątpienia bardziej pożyteczne i efektywne jest zaprezentowanie rozważań Jerzego Grotowskiego na temat „teatru ubogiego” w materiale audiowizualnym niż przybliżanie tego zagadnienia poprzez definicję w podręczniku czy tekst źródłowy.

W przypadku lekcji drugiej optymalnie byłoby równolegle analizować podręcznikowe treści oraz rozwijać je poprzez aktywizujące młodzież projekcje materiałów multimedialnych. Rzadko jednak są spełnione warunki, umożliwiające takie symultaniczne działania. Mimo to, warto pamiętać, że ten sposób pracy został wpisany w program multimedialny (zadanie z drugiej multimedialnej lekcji o teatrze odwołuje się do tekstów źródłowych zawartych w podręczniku: trzy koncepcje gry aktorskiej).

Prowadzący może pomyśleć o zintegrowaniu treści zawartych w podręczniku i w materiałach multimedialnych również na innej zasadzie, np. pokusić się o poprowadzenie lekcji zbudowanej wokół postaci Tadeusza Kantora, wykorzystując wypowiedzi artysty, rejestracje spektakli, teksty źródłowe z podręcznika, materiały zdobyte przez uczniów w internecie.

V. Współczesne i dawne instrumenty muzyczne

Cele i założenia lekcji multimedialnej.

Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

W podręczniku *Człowiek – twórca kultury* można znaleźć wątki dotyczące instrumentów muzycznych, np. w rozdziałach: *Język muzyki* (wiadomości na temat rodzajów muzyki wyodrębnionych ze względu na wykonanie), *Melodia i harmonia* (informacje zawarte pod hasłem: *Na czym można grać*). Obszerniejszy opis instrumentów muzycznych autorka postanowiła zamieścić w prezentacji multimedialnej, która jest niezastąpionym narzędziem do realizacji lekcji na ten temat – daje możliwość poznania nie tylko samego wyglądu danego instrumentu, ale także jego brzmienia. Uczniowie po zapoznaniu się z pierwszą lekcją multimedialną o muzyce powinni umieć:

- określić, jakie sekcje muzyczne składają się na orkiestrę symfoniczną;
- rozpoznawać wybrane instrumenty muzyczne, także dawne.

Początek to część informacyjna zatytułowana *Instrumenty we współczesnej orkiestrze*. Uczniowie klikają na wyróżnione na fotografii poszczególne sekcje Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Narodowej, co powoduje pojawienie się szczegółowych informacji o poszczególnych grupach instrumentów, ich miejscu i funkcji w orkiestrze. Nauczyciel może pokazać tę króciutką prezentację na projektorze multimedialnym jako wprowadzenie do zajęć poświęconych językowi muzyki przy okazji omawiania wykonań symfonicznych (w podręczniku wyodrębnione zostają rodzaje muzyki zależne od wykonania, uczniowie słuchają i analizują w sposób ukierunkowany utwory wykonywane przez orkiestrę symfoniczną – np. *VI Symfonia*, zwaną *Pastoralną* Ludwika van Beethovena, której fragment zawiera płyta *Człowiek – twórca kultury. Muzyka*).

Druga część lekcji to ćwiczenie, które uczniowie wykonują samodzielnie przy komputerach wyposażonych w słuchawki. Mają oni rozpoznać wygląd i brzmienie najpopularniejszych instrumentów współczesnej orkiestry. Pod ikonami-nutkami ukryte są fragmenty utworów wykonywanych na różnych instrumentach. Aby przypisać dane nagranie wybranemu instrumentowi, uczniowie zaznaczają myszą zdjęcie tego instrumentu i klikają przycisk *Przypisz*, aby zatwierdzić swój wybór. Zadanie ułatwią opisy instrumentów i możliwość obejrzenia zdjęć w powiększeniu. Warto podkreślić, że materiał muzyczny wybrany do tego ćwiczenia ma dodatkowy walor edukacyjny – obejmuje bowiem fragmenty pisane specjalnie na dany instrument i powszechnie z nim kojarzone. Nauczyciel może nadzorować pracę uczniów dzięki *Serwerowi* – aplikacji nauczycielskiej. Oczywiście wskazywane byłoby, gdyby prowadzący te zajęcia najpierw sam zrobił ćwiczenie, bo łatwiej mu będzie rozumieć ewentualne trudności uczniów i kierować ich działaniami. Zadanie to warto wykonać przed realizacją podręcznikowego rozdziału *Melodia i harmonia* i znajdującego się w nim zadania 1 ze strony 115.

Trzecia część tej lekcji multimedialnej poświęcona jest wybranym instrumentom dawnym. Zawiera tekst wprowadzenia oraz filmy, w których muzycy prezentują instrumenty (flety proste, viola da gamba, skrzypce barokowe, fidel, pomort) i ich brzmienie. Ta część lekcji nie musi się odbywać w pracowni komputerowej, nauczyciel może ją przeprowadzić, wykorzystując projektor multimedialny. Ciekawym rozwiązaniem może okazać się włączenie w tok zajęć nagrania tańca renesansowego z *Tabulatury Augusta Nörmigera* w wykonaniu Collegio Antico, umieszczonego na płycie *Człowiek – twórca kultury. Muzyka*. Utwór wykonany przez kameralny zespół instrumentów dawnych pozwoli uczniom scalić dotychczasowe wrażenia i podzielić się swoimi przemyśleniami na temat znaczenia i potrzeby powrotu do dawnych brzmień. W rozmowie z uczniami prowadzący może

zapytać, jak odbierają taką muzykę, czy im się ona podoba i czy mogliby się przy niej bawić.

Ponieważ najczęściej wiedza o kulturze jest wprowadzana do siatki godzin w klasie pierwszej, daje to świetną okazję do skorelowania nauczania tego przedmiotu z językiem polskim czy historią.

VI. Muzyka i instrumenty ludowe

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Trzy pierwsze ekrany tej lekcji zawierają teksty i zdjęcia. Młodzież znajdzie tu podstawowe informacje dotyczące muzycznej twórczości ludowej, muzycznej etnografii oraz wybranych instrumentów ludowych. Na czwartym ekranie znajdują się filmy prezentujące wybrane instrumenty ludowe: muzycy opowiadają o nich, o ich historii i rejonach występowania, prezentują ich brzmienie w krótkich tradycyjnych utworach. Piąty ekran stanowi ćwiczenie będące ewaluacją stopnia przyswojenia wiadomości o instrumentach ludowych. Uczniowie po zapoznaniu się z materiałami dydaktycznymi zawartymi w tej lekcji powinni umieć:

- określić, jaką wartość miało kiedyś i ma dziś kultywowanie oraz rejestrowanie twórczości ludowej;
- wskazać, jakimi instrumentami posługują się muzycy ludowi;
- objaśnić, czym się one charakteryzują, oraz wskazać, w jakich regionach Polski występują poszczególne instrumenty;
- zająć stanowisko w dyskusji o muzyce o ludowym rodowodzie.

Na czwartym ekranie lekcji, przed przystąpieniem do oglądania filmów o wybranych instrumentach ludowych, nauczyciel może zatrzymać się przy tekście wstępnym i informacji o renesansie, jaki dziś przeżywa twórczość ludowa, i zapytać uczniów, czy zgadzają się z taką opinią. Dla pobudzenia dyskusji warto przywołać fragment rozdziału podręcznika *Muzyka a codzienność*, w którym mowa o zanikaniu tradycji muzykowania ludowego, o coraz rzadszym wykonywaniu muzyki ludowej w naturalnym dla niej środowisku, a jednocześnie o popularności world music czy folku. Rozmowa z uczniami pozwoli nauczycielowi zorientować się w ich upodobaniach muzycznych i wiedzy na temat ludowego muzykowania.

Następnie prowadzący, korzystając z projektora multimedialnego bądź proponując uczniom pracę przy stanowiskach komputerowych wyposażonych w słuchawki, przechodzi do oglądania filmów dotyczących śpiewu białym głosem oraz instrumentów: dud, harmonii pedałowej, mazanek, skrzypiec, basetli, liry korbowej, cymbałów.

Ewaluacja wiadomości zdobytych na lekcji multimedialnej dokonuje się dzięki ćwiczeniu wykonywanemu przez młodzież indywidualnie przy komputerach wyposażonych w słuchawki. Zadaniem uczniów jest przyporządkowanie literek, oznaczających poszczególne instrumenty, do regionów wyszczególnionych na mapie. Przy wykonywaniu ćwiczenia młodzież może posiłkować się zdjęciami, które dają się powiększać, oraz brzmieniem instrumentów, które towarzyszy grze. Po zakończeniu zadania uczniowie mogą sprawdzić, ile punktów uzyskali, a także porównać swoje odpowiedzi z prawidłowymi (klikając na napisy *Zobacz prawidłowe odpowiedzi*, *Zobacz swoje odpowiedzi*). Nauczyciel śledzi pracę uczniów dzięki *Serwerowi* – aplikacji nauczycielskiej. Podobnie jak w przypadku poprzedniej lekcji muzycznej, prowadzący winien wcześniej sam wykonać to zadanie, by

być świadomym trudności, jakie młodzież może napotkać w swojej pracy i służyć w razie potrzeby fachową pomocą.

Przy podsumowaniu zajęć warto skorzystać z nagrania *Oberka weselnego* – tańca ludowego wykonanego przez Kapelę Stanisława Klejnasa z Raducza, zawartego na płycie *Człowiek – twórca kultury. Muzyka*. Nagranie to warto zestawzić z przykładem muzyki ludowej przetworzonej współcześnie (np. nagrania z płyt *Trebunie-Tutki & Twinkle Brothers*). Po wysłuchaniu nagrań nauczyciel może poprosić uczniów o ocenienie:

- który typ muzyki bardziej im się podoba;
- czy jest współcześnie miejsce w kulturze dla tych obu odmian muzyki ludowej;
- czy te dwie odmiany muzyki ludowej stanowią dla siebie wzajemnie zagrożenie, czy też inspirację.

Warto też zapytać młodzież, czy słucha muzyki o ludowych korzeniach; jeśli tak, to jakiej; jeśli nie, to dlaczego.

Miejsce i formy realizacji tematów zawartych w prezentacji multimedialnej w zaplanowanym cyklu kształcenia

Tematy poruszone w lekcjach multimedialnych trudno zrealizować w oparciu jedynie o ilustracje i tekst, dlatego warto wykorzystać tu możliwości, jakie daje nośnik CD-ROM. Lekcje multimedialne z muzyki mają jednak taką formę, że nauczyciel może je swobodnie dzielić na części i wprowadzać partiami w dogodnych dla siebie miejscach na zajęciach realizowanych na podstawie podręcznika.

VII. Wybrane style w architekturze i malarstwie

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Lekcja multimedialna składa się z ekranu wprowadzającego, części *Rozpoznawanie wybranych stylów architektonicznych* (czterech ekranów dotyczących stylów: romańskiego, gotyckiego, renesansowego, barokowego oraz ekranu z ćwiczeniem sprawdzającym zdobytą wiedzę) oraz rozbudowanego ćwiczenia *Porównanie obrazu klasycznego i antyklasycznego*. Lekcja ta nawiązuje do podręcznikowego rozdziału *Style, prądy, epoki*, rozwija w szerokim zakresie zawarte w nim treści dydaktyczne związane z omówieniem cech stylów klasycznych i antyklasycznych. Pytania mają zarówno charakter otwarty (ustna odpowiedź), jak i zamknięty (zaznaczenie poprawnej odpowiedzi). Konstrukcja ćwiczeń służy ewaluacji i jednocześnie wzbogacaniu wiedzy uczniów niezbędnej do świadomego odbioru dzieł sztuki.

Uczeń po zakończeniu lekcji powinien umieć:

- rozpoznawać i charakteryzować wybrane style architektoniczne (romański, gotycki, renesansowy i barokowy),
- rozróżnić i wskazać cechy malarstwa klasycznego i antyklasycznego (kompozycja i faktura obrazu, opracowanie detali).

Nauczyciel powinien wcześniej przygotować się do prowadzenia lekcji, samemu wykonując zadania. Nie zaskoczą go wtedy ewentualne pytania uczniów; będzie wiedział, kiedy wymagać ustnych odpowiedzi, a kiedy zaplanować ewentualną dyskusję.

Kolejność pracy nie jest w tej lekcji narzucona. Logika nakazuje analizować poszczególne style architektoniczne chronologicznie (nawigacja dzięki przyciskom *Dalej*, *Wstecz*). W ten sposób użytkownik programu dojdzie na końcu do interaktywnego ćwiczenia *Porównanie obrazu klasycznego i antyklasycznego*. Nauczyciel może jednak – w zależności od indywidualnych potrzeb – tę chronologię zmienić i wybrać już na pierwszym ekranie interesujące go zagadnienie.

Trzymając się jednak ustalonej kolejności, zaczynamy pracę od części poświęconej stylom w architekturze. Uczniowie mogą pracować przy osobnych stanowiskach komputerowych, ale nauczyciel może również przedstawić całej klasie poszczególne style przy użyciu komputera i projektora multimedialnego.

Omówienie cech każdego stylu ilustrowane jest zdjęciami opatrzonymi krótkimi opisami. Każde z nich można obejrzyć w powiększeniu. Można również porównywać na jednym ekranie zdjęcia przykładowych budowli danego stylu. Nazwy charakterystycznych elementów architektonicznych zostały w tekście wyróżnione i są aktywne – po kliknięciu dostępny jest widok wybranego szczegółu architektonicznego w powiększeniu. Warto zwrócić uwagę, że informacje dotyczące poszczególnych stylów zostały ujęte w formie pytań i poleceń, co zmusza uczniów do ciągłej aktywności i jest znacznie korzystniejsze od formuły wykładowej.

W trakcie lekcji prowadzący może poprosić jednego z uczniów, aby wypisywał na tablicy cechy charakterystyczne wszystkich omawianych stylów. Taki zapis stanie się cenną pomocą dla uczniów przy podsumowaniu zajęć.

Nauczyciel powinien także zapytać uczniów, czy znają jakieś inne zabytki określonego stylu niż te wskazane w programie i czy wyróżniają się one tymi samymi indywidualnymi cechami.

Na zakończenie części poświęconej stylowi renesansowemu, po wykonaniu zadania 14, odwołującego się do tekstu Witruwiusza *Piękno ludzkiego ciała a piękno architektury* – (podręcznik, s. 43–45), prowadzący może poprosić młodzież o przedyskutowanie kwestii, czy

dla człowieka współczesnego też ważne jest poczucie harmonii osiągnęte przez respektowanie prawideł proporcji i zasad symetrii.

Tę część lekcji wieńczy ćwiczenie polegające na dopasowaniu rysunków portali i okien do rycin fasad kościołów reprezentujących omówione wcześniej style architektoniczne. Uczniowie dysponują precyzyjnymi wskazówkami dotyczącymi zasad i sposobu wykonania ćwiczenia. Poprawne rozwiązanie zadania potwierdza pojawienie się w miejscu szkicu budowli jej kolorowego zdjęcia. Ćwiczenie dobrze podsumowuje i utrwala zdobyte wiadomości, a co najważniejsze, dzięki niemu uczniowie sami przekonują się, na czym polegają różnice między stylami.

Na drugą część lekcji składa się ćwiczenie *Porównanie obrazu klasycznego i antyklasycznego*. Materiał dydaktyczny do pytań stanowią obrazy: *Zaślubiny Marii* Rafaela i *Powrót syna marnotrawnego* Rembrandta. To ćwiczenie przeznaczone jest do wykonania w pracowni informatycznej, gdyż ważne jest, by uczniowie mogli pracować indywidualnie. Nauczyciel natomiast może śledzić ich pracę przy pomocy aplikacji *Serwer*.

Struktura ćwiczenia służy nie tyle sprawdzaniu wiedzy, co aktywnemu nauczaniu. Uczniowie, by wykonać zadanie, muszą odwoływać się do not informacyjnych wyjaśniających kluczowe terminy (kompozycja: zamknięta, otwarta, symetryczna; zasada wielości i jedności), a także dokonywać wskazanych działań na obrazach (rysowanie linii, figur geometrycznych, dzielenie obrazu, usuwanie jego fragmentu), które mają unaocznić im zasady kompozycyjne. Niezbędne okaże się też zapewne wykorzystanie „lupy”, która pozwala zbliżyć wybraną część dzieła. Warto podkreślić metodyczne walory ćwiczenia – uczniowie, wykonując te pozornie proste czynności i czytając noty z definicjami, uczą się patrzeć na obraz, zwracać uwagę na istotne dla jego analizy szczegóły oraz wyciągać wnioski.

Ćwiczenie jest świetnym narzędziem do realizacji tematu *Style klasyczne i antyklasyczne w malarstwie* na lekcjach wiedzy o kulturze, ale może również być przydatne do omówienia tematu interdyscyplinarnego na lekcjach języka polskiego, np. *Styl klasyczny i antyklasyczny – relacje pomiędzy sztuką a literaturą*. Ćwiczenie w jasny sposób unaocznia uczniom, że idee renesansowego klasycyzmu znalazły równoczesny wyraz w wielu dziedzinach sztuki, że cechy charakterystyczne dla dzieł literackich można z łatwością odnaleźć także w kompozycji dzieł malarskich.

VIII. Sztuka użytkowa i wzornictwo przemysłowe

Cele i założenia lekcji multimedialnej. Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

W podręczniku *Człowiek – twórca kultury* zasygnalizowany jest wątek relacji pomiędzy sztuką a rzemiosłem. Program multimedialny obszernie go rozwija, akcentując zagadnienia niezwykle istotne, bo związane ze sztuką użytkową, z którą odbiorcy CD-ROM-u obcuja na co dzień. Prezentacja daje im klucz do interpretacji różnych znaków kultury dnia powszedniego, badania relacji pomiędzy sztuką wysoką a użytkową, a także rozwija wrażliwość estetyczną.

Uczniowie po zapoznaniu się z tą lekcją multimedialną powinni umieć:

- wyjaśnić terminy: sztuka użytkowa, wzornictwo przemysłowe;
- scharakteryzować wykorzystywane przez twórców sztuki użytkowej oraz wzornictwa przemysłowego tworzywo i objaśnić, jaką pełni funkcję;

- porównać przedmioty przynależące do sfery codzienności z dziełami sztuki wysokiej;
- zabrać głos w dyskusji o sztuce użytkowej.

We wstępnej części lekcji uczniowie zapoznają się z podstawowymi informacjami dotyczącymi sztuki użytkowej oraz miejsca artysty w przemysłowym świecie. Właściwa prezentacja rozpoczyna się po kliknięciu na wybrane zagadnienie (napis bądź odpowiadające mu zdjęcie) lub po wciśnięciu przycisku *Dalej*.

Pierwsza część – *Krzeseła i fotele* – opiera się wyłącznie na zestawie ilustracji i poleceń. Istotą zadań jest aktywowanie młodzieży do samodzielnych poszukiwań. Uczniowie nie dysponują tutaj gotowym komentarzem, lecz sami konstruują analizy, konkludują. Pytania zawarte w CD-ROM-ie stanowią dla nauczyciela istotną pomoc w kierowaniu dyskusją o formach wytworów sztuki użytkowej i relacjach pomiędzy nimi a dziełami sztuki wysokiej.

Młodzież rozmawia z nauczycielem o: kształtach krzeseł i foteli, fakturze obić, ich funkcjonalności, przesłankach decydujących o wyborze danej formy, wyróżnikach dekoracji i ich funkcji, estetyce poszczególnych przedmiotów, jej związkach z tendencjami artystycznymi epok, w których powstały.

Szczególnie istotne dla wiodącego w całej prezentacji wątku relacji pomiędzy sztuką użytkową a sztuką wysoką są analizy porównawcze (np. fotografia fotela z XVII w. stanowi przedmiot rozważań o podobieństwach między nim a wielkim dziełem barokowej sztuki – słynnym baldachimem Gianlorenza Berniniego z Bazyliki św. Piotra; zdjęcie fotela secesyjnego natomiast, zestawione z dziełem architektonicznym zaprojektowanym przez Antonia Gaudiego, jest punktem wyjścia do dyskusji o wpływach sztuki wysokiej na kształt przedmiotów codziennego użytku).

Zaproponowane w prezentacji ćwiczenia rozwijają wrażliwość estetyczną uczniów i uczą ich wartościowania. Warto zatrzymać się przy zadaniu, którego istotą jest dokonanie oceny form geometrycznych tworzących kształt fotela z XVII w. oraz określenie zależności pomiędzy tkaniną tapicerki a kolorystyką drewna. Pytania: „Jakich innych tkanin można by użyć? Jak wpłynęłoby to na formę całości?” inspirują do przeprowadzenia swego eksperymentu. Prowadzący przygotowuje kolorowy wydruk fotografii siedemnastowiecznego fotela i skrawki materiałów albo tapet o różnej fakturze i kolorystyce (od najbardziej tradycyjnych po najbardziej prowokacyjne). Do przypiętego na tablicy zdjęcia uczniowie dopasowują różne wzory i kolory tapicerki, by następnie w dyskusji sformułować odpowiedzi na zadane w prezentacji pytania.

Rozwijaniu estetycznego smaku służy również zestawienie krzesła drewnianego i fotela biurowego z 2. połowy XX w. z dziełami sztuki współczesnej (*Torse* Hansa Arpa oraz *Krzeseł* z *trawą* Jeana-Paula Balou). Te różnorodne przykłady prowadzą uczniów do refleksji nad tym, co we współczesnym świecie wyznacza granicę między przedmiotem codziennego użytku a dziełem sztuki, jakim zmianom i dlaczego podlega sztuka użytkowa, jakie czynniki wpływają na jej charakter oraz jakie znaczenie ma to dla reklamowych walorów przedmiotu. Warto przy okazji tych rozważań poprosić uczniów o zastanowienie się, czy jest dla nich ważna estetyczna wartość przedmiotów codziennego użytku, czy zwracają uwagę na ich formę, czy też są to dla nich wyłącznie rzeczy o zastosowaniu pragmatycznym.

Drugi wątek, *Z wizytą w pracowni meblarskiej*, oparty jest na projekcji filmu pod tym samym tytułem i związane z nim pytania, które mogą stać się podstawą ciekawej dyskusji na temat preferencji estetycznych młodzieży. Obejrzawszy film, uczniowie określają, do czego dąży konserwator, odnawiając stół; wyjaśniają, co konserwator rozumie pod pojęciem „dusza mebla”; dlaczego, jego zdaniem, współczesne meble nie mają „duszy”. Materiał zawarty w prezentacji pobudza do dyskusji na temat współczesnej kultury masowej. Nauczyciel może nią pokierować następującymi poleceniami:

- Czy podobają się wam stare meble? Jeśli tak, to dlaczego? Jeśli nie, jakie są tego przyczyny?
- Czy stare meble pasują do współczesnych wnętrz? Uzasadnijcie wasze opinie.

- Czy zgadzacie się z tezą, że dzisiejsza kultura jest zuniformizowana i nie daje szansy na zachowanie indywidualności? Uzasadnijcie swoje stanowisko.
- Oceńcie, czy posiadanie przedmiotów oryginalnych i wyjątkowych jest wyłącznie przywilejem zamożnych ludzi, czy też każdy może je mieć.

Tę część zajęć można zakończyć propozycją pracy domowej. Każdy z uczniów przygotowuje projekt pomieszczenia. Posługując się słowem i obrazem (rysunki, fotografie), opisuje przestrzeń oraz sposób wkomponowania w nią wybranych przedmiotów, tak by projekt był wyrazem jego estetycznych upodobań i indywidualności.

Trzecią część lekcji, zatytułowaną *Ceramika użytkowa*, można także potraktować jako materiał do pracy domowej. Uczniowie oglądają film *Z wizytą w pracowni ceramicznej* i opracowują odpowiedzi na pytania zawarte w prezentacji. Młodzież nie tylko wyjaśnia, jakie surowce i narzędzia wykorzystują ceramicy, wyróżnia poszczególne etapy pracy nad wyrobem ceramicznym, ale także, porównując pokazany na filmie surowiec z gotowym wytworem, ocenia, co udało się osiągnąć artyście. Wykonane zadania to punkt wyjścia do rozmowy o wartości sztuki rękodzielniczej. Można ją ukierunkować pytaniami:

- Co charakteryzuje wytwory sztuki rękodzielniczej? Co różni je od produktów fabrycznych?
- Czy są one powtarzalne?
- W jakich innych dziedzinach sztuki użytkowej szczególną wartość ma rękodzieło?
- Co cenisz wyżej – rękodzieło czy seryjny produkt fabryczny? Dlaczego?
- Jakie czynniki decydują o waszym wartościowaniu?

Można również posłużyć się metodą debaty korespondencyjnej. Uczniowie w parach dyskutują pisemnie o tym, co jest bardziej wartościowe – produkt seryjny czy rękodzieło. Osoby oznaczone przez prowadzącego literą A dowodzą, że większą wartość ma sztuka rękodzielnicza, zaś uczniowie z literką B, że produkt seryjny. Każda para ma 10 minut na sformułowanie argumentów i kontrargumentów w tej pisemnej dyskusji, a potem prowadzący prosi wybrane zespoły o odczytanie zapisów, a klasę o ustosunkowanie się do ich treści.

Ciekawą kontynuacją zajęć byłaby praktyczna lekcja zorganizowana w pracowni ceramicznej.

Ostatni temat – *Wzornictwo przemysłowe* – opiera się na szeregu ilustracji i pytań. Uczniowie, zapoznawszy się z materiałem informacyjnym, oglądają fotografie makaronów i wykonują kolejne polecenia. W pierwszej części ćwiczeń zadaniem młodzieży jest:

- określenie kształtów przedstawionych na zdjęciach makaronów;
- wyjaśnienie, czemu są one tak zróżnicowane;
- wskazanie form, do jakich odwołują się projektujący je artyści;
- nazwanie poszczególnych form.

Warto tu wykorzystać metodę burzy mózgów (młodzież zgłasza pomysły nazw różnych form makaronów, które będą zapisywane na tablicy; omawia je; wybiera drogą głosowania najlepszą nazwę). Nauczyciel powinien porozmawiać z uczniami o tym, jaką wartość reklamową mają formy produktów codziennego użytku, poprosić o odwołanie się do treści rozdziału podręcznika *Wśród znaków kultury* (forma produktu jako rodzaj komunikatu), wyjaśnienie, czemu służy sposób eksponowania produktów na zdjęciach.

Ostatni wątek rozważań jest szczególnie istotny dla realizacji ciekawego zadania, w którym uczniowie porównują „makaronowe obrazy” z dziełami sztuki (kliknięcie na ikonę *Porównaj* uaktywnia zestawienia zdjęć makaronów z trzema dziełami malarskimi: *Kompozycja z kołami i prostymi* Wassilego Kandinskiego, *Szybkością samochodu* Giacoma Balli i *Jesienią* Giuseppe Arcimbolda). Obejrzawszy zdjęcia, młodzież wyjaśnia, jakie dostrzega podobieństwa między sztuką a wzornictwem przemysłowym, jakie nawiązania do dzieł sztuki w sposobie prezentowania makaronów. Wnioski wynikające z ćwiczenia powinny nasunąć uczniom ogólniejszą refleksję. Nauczyciel pyta uczniów, jakie dostrzegają powiązania wzornictwa przemysłowego ze sztuką na co dzień i prosi o wskazanie przykładów innych

produktów, w których są one widoczne. Ewaluacja treści omówionych na lekcji realizuje się poprzez bardzo kreatywną formę pracy domowej. Uczniowie mogą wykonać polecenie z multimedialnej lekcji („Przygotuj własny „makaronowy obraz”. Możesz go sfotografować i zaprezentować w klasie”) albo przygotować i sfotografować własną kompozycję przedmiotów codziennego użytku. W jednym i w drugim wariancie ćwiczenia zainspirowanego treściami dydaktycznymi zawartymi na płycie najistotniejsze jest, by autorzy zdjęć postarali się zwrócić w swych pracach uwagę odbiorcy na wartość estetyczną sfotografowanych przedmiotów. Warto pozostawić uczniom wybór, czy chcą tę pracę wykonać indywidualnie, czy zespołowo.

IX. Konserwacja zabytków i sztuka wystawiennicza

Cele i założenia lekcji multimedialnej.

Sposoby pracy z materiałem zawartym w prezentacji

Ta lekcja nawiązuje do treści zawartych w rozdziale podręcznika *Muzea, galerie, zabytki – poznajemy i chronimy kulturę* i znacząco je rozwija. Struktura prezentacji ma służyć wywołaniu aktywności młodzieży i inspirować działania poznawcze i kreatywne.

Uczniowie po zakończeniu lekcji powinni umieć:

- wyjaśnić terminy: kultura materialna, polska szkoła konserwacji;
- określić, jakie są cele, koncepcje i zasady konserwacji zabytków;
- objaśnić, jakie funkcje pełnią muzea;
- wymienić typy muzeów;
- omówić tendencje wystawiennicze;
- zabrać głos w dyskusji o sztuce konserwacji i o sztuce wystawienniczej.

Wskazane jest, aby dwa pierwsze moduły lekcji multimedialnej zaprezentować przy pomocy projektora, natomiast część ostatnią, w której uczniowie przygotowują własną wystawę, przeprowadzić przy stanowiskach komputerowych. Podobnie jak w poprzednich przypadkach, nauczyciel może lekcję multimedialną zrealizować w całości albo podzielić ją na dwie lub trzy części. Kolejność omawiania dwóch pierwszych podtematów jest dowolna, natomiast przygotowanie własnej wystawy przez uczniów powinno być poprzedzone zajęciami o sztuce wystawienniczej.

Pierwsza część lekcji poświęcona jest konserwacji zabytków. Zawiera tekst informacyjny oraz filmy, w których prezentowane są zagadnienia związane z koncepcjami sztuki konserwacji, programem konserwacji zabytków, symboliczną wartością obiektów objętych konserwacją, dokumentacją konserwacji. Uczniowie zapoznają się też z materiałem zdjęciowym dokumentującym poszczególne etapy prac konserwatorskich. Niezwykle istotne jest, by nauczyciel posłużył się treściami dydaktycznymi zawartymi w prezentacji – także poleceniami – jako materiałem do dyskusji o sztuce konserwatorskiej. Można ją oprzeć na pytaniach:

- Która koncepcja konserwacji zabytków wydaje się wam słuszna i bardziej wartościowa – zachowawcza, stawiająca za cel zachowanie zniszczonej formy i jedynie zapobieganie dalszym zniszczeniom, czy raczej taka, która przywraca stan oryginalny obiektu?
- Oceńcie, czy warto było odbudowywać zabytki Starego Miasta w Warszawie lub Gdańsku. Jak sądzicie, czy wyglądają one tak samo jak w przeszłości?
- Oceńcie, czy w ogóle jest możliwe zachowanie oryginalnego kształtu zabytku?

- Jakie cele, waszym zdaniem, powinien stawiać sobie konserwator zabytków? Jakie są jego obowiązki, a czego powinien się wystrzegać?
- Czy znacie jakieś przykłady zabytków, których konserwacja poszła w niewłaściwym kierunku? Jakie?
- W jakim znaczeniu użyć można w stosunku do konserwowanego zabytku pojęcia „autentyzm”?
- Czy zabytkowe przedmioty wystawione w muzeum są prezentowane w takim kształcie, w jakim je znaleziono, czy też ulegają przetworzeniu?
- Jak sądzicie, czy ekspozycja zmienia kontekst danego zabytku, czy go utrwała?

Warto zwrócić uwagę na ostatnie polecenie zawarte w tej części lekcji [„Przygotuj dokumentację zabytkowego obiektu, który znajduje się w twojej okolicy (zdjęcie, rysunki, filmy, opis)“]. Jego realizację można zaprojektować w dwu wariantach: uczniowie wykonują projekt całkowicie samodzielnie (indywidualnie bądź w zespołach) albo też młodzież udaje się wraz z nauczycielem na wycieczkę do wybranego obiektu i pod jego kierunkiem (oczywiście prowadzący jest tylko konsultantem) przygotowuje dokumentację.

Część zatytułowana *Sztuka wystawiennicza* zawiera tekst wprowadzenia (funkcja i charakter muzeów, ich typy, tendencje wystawiennicze) i film, którego narratorem jest autorytet w dziedzinie muzealnictwa i historii sztuki – profesor Maria Poprzęcka. Po obejrzeniu filmu uczniowie odpowiadają na pytania dotyczące typów muzeów w nim przedstawionych i przyczyn zmiany charakteru muzeów współczesnych; oceniają także pomysł umieszczania dzieł współczesnych artystów na ulicach miast. Nauczyciel powinien rozwinąć dyskusję o sztuce wystawienniczej. Może zapytać młodzież:

- Czy lubicie chodzić do muzeów i czego oczekujecie od takich wizyt? Co chcielibyście w nich oglądać?
- Jakie muzea odwiedzacie najchętniej?
- Co wam przeszkadza, a co pomaga w odbiorze dzieł sztuki w muzeach?
- Jakie miejsca są, waszym zdaniem, najodpowiedniejsze do prezentowania dzieł sztuki, a jakie im nie służą?
- Czy dzieło traci, czy zyskuje, kiedy jest eksponowane pośród innych dzieł? Czym jest to uwarunkowane?
- Czy warto organizować wystawę, na której pojawiłby się tylko jeden eksponat?

Po tej lekcji warto zaplanować wycieczkę do wybranego wspólnie z klasą muzeum.

Ostatnia część lekcji jest konsekwencją rozważań o sztuce wystawienniczej i ma charakter ćwiczeniowy – wyzwala kreatywność młodzieży, a jednocześnie stanowi sprawdzian znajomości nurtów w sztuce. Uczniowie tworzą wirtualne muzeum (przestrzeń trójwymiarowa): wybierają temat wystawy, dobierają do niego obrazy, następnie także ich ramy oraz tapetę na ściany pomieszczenia. Istotne jest, że oprócz tematów zaproponowanych w prezentacji (malarstwo historyczne XIX w., martwa natura, impresjonizm, malarstwo holenderskie, wystawa prac jednego artysty, różne nurty malarstwa XX w.) uczeń może także stworzyć własną koncepcję wystawy, samemu nadając jej temat. Młodzież uczy się zatem myślenia koncepcyjnego, zestawiania – często różnorodnych elementów – w spójną całość. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, przy osobnym stanowisku komputerowym. Nauczyciel przy użyciu aplikacji *Server* może nie tylko obejrzeć prace wszystkich swoich uczniów, ale także przesłać do komputerów wszystkich użytkowników wybrany projekt i poddać go ocenie całej klasy. Ważne, by nauczyciel porozmawiał z uczniami, co było dla nich ważne przy wyborze tematu, czym się kierowali, wybierając ramy do obrazów, tapety, czy rozmieszczając eksponaty. Trzeba podkreślić, że – podobnie jak w przypadku innych ćwiczeń zamieszczonych na CD-ROM-ie – prowadzący powinien najpierw sam przeciwżyć to zadanie, aby sprawnie poruszać się w programie i służyć uczniom ewentualną pomocą.

Miejsce i formy realizacji tematów zawartych w prezentacji multimedialnej w zaplanowanym cyklu kształcenia

Lekcje multimedialne ze sztuki mają formę modułów, które prowadzący może dość swobodnie dzielić na części, łączyć w różnych konfiguracjach i wprowadzać partiami w dogodnych dla siebie miejscach na zajęciach realizowanych bardziej klasycznymi metodami lub też realizować w całościach przewidzianych przez program. Wyjątkowa okazuje się tu lekcja dotycząca sztuki użytkowej i wzornictwa przemysłowego, która jest dość luźno związana z treściami dydaktycznymi podręcznika. Może więc dobrze byłoby wprowadzić ją na koniec zajęć o sztuce, mocniej akcentując wartość kulturową codzienności.

Prezentacja multimedialna jest nieocenionym źródłem rozmaitych materiałów źródłowych niezbędnych w cyklu kształcenia. Dzięki niej nauczyciel nie musi przynosić na zajęcia ciężkich albumów, a uczniowie, oglądając filmy z płyty, bez wychodzenia z klasy mają okazję zapoznać się z różnorodnymi dziełami sztuki, posłuchać wykładu specjalistów w swoich dziedzinach oraz wykonać inspirujące ćwiczenia edukacyjne.

Redakcja: *Anna Krzyżanowska, Szymon Sztyk*

Korekta: *Magdalena Malczewska*

Projekt graficzny: *Agata Pieńkowska*

©© Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR

Warszawa 2006